

dr Anna Mazurkiewicz-Szczyszek

Zespół Szkół nr 8 w Poznaniu

Olimpiada Literatury i Języka Polskiego dla Szkół Podstawowych innowacyjną odpowiedzią na potrzeby uczniów i nauczycieli?

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest ogólnokrajowej Olimpiadzie Literatury i Języka Polskiego dla Szkół Podstawowych. Napisany został z empirycznej perspektywy sekretarza Komitetu Okręgowego i nauczyciela polonisty. Porusza kwestie związane z organizacją i założeniami tych zawodów. Charakteryzuje sylwetki olimpijczyka i nauczyciela – opiekuna naukowego uczestnika i wskazuje, na jakie ich potrzeby konkurs ten odpowiada. Pokazuje również spotkanie dwóch z pozoru tylko odległych światów – podstawówkowego i akademickiego. Tekst odpowiada na pytania, czy olimpiada jest innowacją na miarę potrzeb społeczeństwa XXI wieku, czy dydaktyka w swej inkluzywności potrafi na poziomie szkoły podstawowej, a nie dopiero w szkole średniej czy na studiach, odnaleźć jednostki wybitne. Opracowanie zwraca uwagę na diagnostyczną wartość olimpiady w kontekście wyzwań i wydarzeń współczesności na tle kierunków polityki oświatowej państwa, zmian w podstawie programowej. Twierdząco odpowiada na postawione w temacie pytanie dotyczące innowacyjności i potrzeby kontynuacji dawnej idei, zapoczątkowanej w latach 70. XX wieku.

Olimpiada Literatury i Języka Polskiego dla Szkół Podstawowych organizowana przez Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk pojawiła się sześć lat temu (pierwsza edycja – 2019/2020) jako młodszy odpowiednik liczącej już pięćdziesiąt pięć lat olimpiady dla szkół średnich (pierwsza edycja – 1970/1971). Olimpijski ruch zapoczątkowany przez ludzi nauki z IBL-u i rodzimych uniwersytetów na trwałe zadomowił się w polskich szkołach. Na oświatowym rynku zaobserwować możemy swoiste kuźnie olimpijczyków w konkretnych liceach prowadzone od lat przez tych samych polonistów. W społeczności szkolnej, zgodnie z założeniami, praca olimpijczyka odgrywa istotną rolę, staje się punktem wyjścia do dyskusji na kołach zainteresowań, a indywidualny wysiłek pojedynczego ucznia motywuje innych, daje satysfakcję współdziałania również nauczycielom, opiekunom naukowym, którzy chcą utrzymywać kontakty ze środowiskiem akademickim lub stale doskonalić swój warsztat¹. Olimpiada z ideami ugruntowania wysokiej rangi polszczyzny w życiu społecznym, głębokiego rozpoznania narodowej i europejskiej tradycji oraz tożsamości kulturowej i twórczej, krytycznej aktywności, przekraczania progu szkolnych wymagań powoli wkracza do szkół podstawowych. Pomimo prób

¹ Por. *Przewodnik po tematach Olimpiady Literatury i Języka Polskiego*. Praca zbiorowa pod redakcją Aleksandry Wójtowicz, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2014, s. 8, 10, <https://ibl.waw.pl/przewodnikpotematamach.pdf> [dostęp: 22.07.2024].

rozpowszechniania jej nadal pozostaje w nich mało znana, w opinii nauczycieli postrzegana jest jako trudna, bywa też mylona z konkursem wojewódzkim, zwanym niekiedy kuratorskim.

Zawodom olimpijskim przyglądam się z perspektywy sekretarza Wielkopolskiego Komitetu Okręgowego (dla szkół podstawowych) i nauczyciela języka polskiego. Ten empiryczny horyzont jest niejako oczywisty, gdyż prac badawczych poświęconych tzw. małej olimpiadzie praktycznie nie ma lub są one w trakcie powstawania². Spróbuję zatem odpowiedzieć, czy przeniesiona z dawnych lat, z liceum do szkoły podstawowej idea olimpiady odpowiada w jakiś szczególny sposób na potrzeby współczesnych uczniów i ich nauczycieli, szkoły XXI wieku. Czy ma szansę na trwałe wpisać się w ofertę edukacyjną dla klas VII i VIII, stać się ogólnopolską diagnozą poziomu najmłodszych czytelników i użytkowników języka?

Z pozoru tylko bezdyskusyjnie wydaje się, że uczeń tzw. szczególnie uzdolniony objęty jest w szkole podstawowej pomocą psychologiczno-pedagogiczną zgodną ze wskazaniem rozporządzenia³. Wysiłek kadry skupia się na dzieciach ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się, z niedostosowaniem społecznym, niepełnosprawnościami lub trudnościami adaptacyjnymi. Jednostka wybitna, rzadko dostrzegana na tym etapie edukacji, gubi się w oświacie, nie mieści się w egzaminacyjnym kluczu, potrzebuje w swym rozwoju arcytrudnych wyzwań i nauczyciela mistrza, który rozpozna i rozwinię jej możliwości. Myślę o uczniu, który w bardzo młodym wieku ma chęć skonfrontowania się z rówieśnikami z całej Polski, a nawet świata, spotkania z literaturą poruszającą istotne tematy społeczne i wyjścia jak najszybciej poza mury szkoły podstawowej, obcowania z akademikami i z pisarzami. Ilu takich uczniów mamy w kraju? W pierwszej edycji wzięło udział w etapie szkolnym 141 uczestników, w drugim – 489, w trzecim – 508, w czwartym – 662, w ubiegłorocznym, piątym – 696 uczniów. Tytuły finalistów i laureatów zdobyło odpowiednio: w pierwszej edycji – 60 finalistów, nie wyłoniono laureatów, w drugiej – 136 finalistów i 20 laureatów, w trzeciej – 119 i 26, w czwartej – 183 i 28, w piątej 150 i 31⁴. Zauważyć zatem możemy wzrastającą systematycznie liczbę uczestników zawodów, co jest dowodem na to, iż wypełniła się polonistyczna luka, w której zrealizować swoje potrzeby mogą najwybitniejsi uczniowie i nauczyciele na tym etapie edukacji. W naszym Komitecie Okręgowym w minionym roku do zawodów przystąpiło trzynaście szkół podstawowych (w tym pięć społecznych lub prywatnych), z których nadesłano trzydzieści sześć prac⁵.

² Wkrótce ukaże się poświęcony małej olimpiadzie tekst Karoliny Żelazowskiej-Byczkowskiej, będącej kierownikiem organizacyjnym obu olimpiad, zarówno dla szkół podstawowych, jak i liceów. K. Żelazowska-Byczkowska, *Olimpiada Literatury i Języka Polskiego dla Szkół Podstawowych – klucz otwierający drzwi do polonistycznej wspólnoty* [w:] *Kultura solidarności w przestrzeni edukacyjnej*. Tom 1: *W poszukiwaniu pierwszego języka*, redakcja naukowa G.B. Tomaszewska, D. Szczukowski, M. Szoska, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2024 [tekst złożony do druku, udostępniony mi przez autorkę].

³ Por. § 2. 2. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170001591/O/D20171591.pdf> [dostęp: 22.07.2024].

⁴ Dane z nieopublikowanego artykułu i pozyskane z prywatnych materiałów od kierownika organizacyjnego olimpiady. K. Żelazowska-Byczkowska, dz. cyt., s. 5.

⁵ Statystyki własne – sekretarza Komitetu Okręgowego.

Olimpiadę charakteryzują rozbudowanie, wielość i złożoność poszczególnych etapów, dobór lektur i oryginalne spojrzenie na język. Zawody te skierowane są głównie do uczniów klas VII i VIII, gdyż oni otrzymują uprawnienia wynikające z ustawy o systemie oświaty i prawa oświatowego, tzn. zwolnienie z egzaminu ósmoklasisty, co jest równoznaczne z najwyższą notą, 100%, ocenę celującą z przedmiotu do końca tego etapu edukacyjnego i przyjęcie w pierwszej kolejności do wybranej publicznej szkoły średniej⁶. W swojej praktyce obserwuję chęć udziału w konkursie coraz młodszych uczestników, którzy już w szóstej klasie podejmują pierwszą olimpijską próbę i w klasie siódmej zdobywają tytuł finalisty. Zainspirowani sukcesami starszych kolegów zgłaszają się oni do mnie lub są przeze mnie typowani do cotygodniowych zajęć przygotowujących do zawodów. Ze względu jednak na tegoroczne zmiany w regulaminie⁷ takie kółka sekretarze będą musieli zawiesić, gdyż opiekun naukowy uczniów nie może od szóstej edycji jednocześnie pełnić funkcji sekretarza komitetów okręgowego lub głównego, choć jego zadania są administracyjne, a nie merytoryczne. Zapis dotyczy również jurorów, wśród których w komitetach całego kraju zasiadają obok akademików nauczyciele szkół podstawowych. W ich wypadku założenie to jest całkowicie zrozumiałe, gdyż sprawdzając prace pisemne i zasiadając w komisjach egzaminacyjnych, ma się bezpośredni wpływ na awans olimpijczyka do kolejnego etapu; sekretarz na żadnym etapie takiej możliwości nie ma, więc zapis zaskakuje i wzbudza w środowisku dyskusje wkraczające na grunt etyki zawodowej.

Przebieg olimpiady jest trójstopniowy i zdarza się, że niektóre terminy poszczególnych części pokrywają się z konkursem wojewódzkim, co tuż przed finałem zmusiło już uczestników do dokonania wyboru pomiędzy zawodami, a niektórym uniemożliwiło odniesienie „multisukcesu”, jakim jest ambicja zdobycia laurów w tych dwóch konkursach. Olimpiada jest czasochłonna, mocno rozciągnięta w czasie, zajmuje prawie cały rok szkolny⁸. Składa się z etapów: szkolnego (w obecnej edycji potrwa on od 30 września do 13 października), okręgowego (część pisemna odbędzie się 17 stycznia, ustna między 5 a 26 lutego) i finałowego (część pisemna – 15 marca w miastach-siedzibach komitetów oraz ustna 11 i 12 kwietnia w Warszawie). Uczeń podlega więc aż pięciokrotnemu sprawdzeniu swoich umiejętności. Na etapie szkolnym samodzielnie przygotowuje on pisemną pracę (rozprawkę, opowiadanie, list) na jeden z podanych tematów dotyczących wskazanych książek, lista ich znana jest już w czerwcu poprzedzającym rok szkolny, w którym odbywa się olimpiada. Każdą z tych prac ocenia dwóch nauczycieli z danej placówki i opatruje dwiema recenzjami, uzasadniającymi skierowanie jej do zawodów okręgowych lub rezygnację z tego. Warto zaznaczyć, że już na tym etapie nie obowiązuje schemat, klucz sprawdzania analogiczny np. do wypracowań egzaminacyjnych.

⁶ Por. Art. 44zx i art.44j Ustawy o systemie oświaty, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19910950425/U/D19910425Lj.pdf> [dostęp: 22.07.2024] oraz Art. 132 Ustawa Prawo oświatowe, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/U/D20170059Lj.pdf> [dostęp: 22.07.2024].

⁷ Por. § 7. 2. Regulaminu Olimpiady Literatury i Języka Polskiego dla Szkół Podstawowych (aktualizacja regulaminu 27.06.2024 roku), <https://docs.google.com/document/d/1leFZWzOKvbmIvNpQBhvV8SQTNsQNVe5dBdibEXLY1g/edit#heading=h.3bt5nqq5opkn> [dostęp: 22.07.2024].

⁸ Szczegółowe informacje o olimpiadzie zainteresowani uczniowie i ich opiekunowie mogą pozyskać od sekretarzy swoich okręgów lub czerpać je bezpośrednio z bieżąco aktualizowanej strony internetowej: <https://olijpsp.pl/>.

Po rekomendacji najlepszych wypowiedzi pisemnych do kolejnego etapu podlegają one ponownej kontroli przez jury Komitetu Okręgowego, składającego się w większości z akademików, a w mniejszej części z nauczycieli. To kolejnych dwóch specjalistów oceniających daną pracę, czyli zakwalifikowanie do etapu okręgowego odbywa się po trzykrotnej lub czterokrotnej (jeśli sprawdzający odrzuca pracę), szczegółowej i co się z tym wiąże obiektywnej weryfikacji. Na tym etapie następuje pierwsze spotkanie dwóch wydawałoby się odległych światów – szkoły podstawowej z uniwersytetem.

Poprawione przez nauczycieli wypracowanie weryfikowane jest przez pracownika naukowego, któremu bliższa jest perspektywa akademicka. Jako sekretarz mam przeświadczenie, że część nauczycieli wyraża obawy przed taką konfrontacją, ma trudność z wyjściem poza punktowy, schematyczny, wzorcowy system oceniania i niechętnie wysyła prace uczniów na zawody. Niechęć dodatkowo wzmacnia fakt, że – co niejednokrotnie słyszałam – nauczyciel ma poczucie krzywdy wykonywania nieodpłatnego sprawdzania (w przeciwieństwie do jurora czy egzaminatora okręgowej komisji egzaminacyjnej) wyjątkowych prac konkursowych, które dają takie same uprawnienia co egzamin ósmoklasisty. Otwiera to jednak przed nauczycielem bezcenną perspektywę niezinstytucjonalizowanego (jak studia podyplomowe, szkolenia) kształcenia ustawicznego⁹, gdyż dobór lektur i tekstów naukowych do nich wymusza konieczność nieustannego rozwijania swojej wiedzy polonistycznej i obcowania ze środowiskiem ludzi nauki. W zawodach II stopnia, czyli okręgowych, oprócz zakresu wiedzy i umiejętności wymaganych od absolwenta szkoły podstawowej na poziomie oceny bardzo dobrej lub celującej obowiązuje poszerzenie materiału o zagadnienia wskazane przez Komitet Główny. Uczeń pisze pracę (ma na to 120 minut) i rozwiązuje test językowy (na który przewidziano 90 minut).

Po uzyskaniu z każdej z dwóch części pisemnych wymaganej liczby punktów przechodzi się dopiero do części ustnej będącej interpretacją wylosowanego wiersza i rozmową z jurorami opartą na tym tekście (tytuły liryków wraz z poleceniami do nich znane są z wyprzedzeniem). Jury II etapu rekomenduje do części ogólnopolskiej, centralnej tylko kilkoro uczniów z każdego okręgu. Olbrzymią trudnością i jednocześnie obciążeniem psychicznym dla uczniów, nauczycieli prowadzących i jury z poszczególnych miast-siedzib staje się w tym momencie sporządzana przez Komitet Główny lista rankingowa obejmująca tylko pierwszych 170 uczestników z najwyższymi wynikami z całego kraju. Pokazuje to, że trafiają na nią najwybitniejsi, którzy niejednokrotnie nie mieszczą się w strukturach szkolnych egzaminów, potrzebują konfrontacji z ogólnopolską konkurencją. Umiejętność znalezienia takiej jednostki przez nauczyciela już na poziomie szkoły podstawowej powinna być mocniej dostrzeżona przez system.

W finale uczniowie ponownie mierzą się z kilkoma częściami zawodów, piszą pracę i rozwiązują test z zagadnień językowych, a po uzyskaniu z nich wymaganej liczby punktów w części ustnej odpowiadają na tematy o charakterze problemowym, związane z określonymi zjawiskami w literaturze, motywami,

⁹ Co jest zgodne z kierunkami rozwoju polityki oświatowej państwa na rok 2024/2025: Wspieranie rozwoju umiejętności zawodowych oraz umiejętności uczenia się przez całe życie poprzez wzmocnienie współpracy szkół i placówek z pracodawcami oraz z instytucjami regionalnymi.

wątkami. Tę warszawską część konkursu, po pokonaniu przez olimpijczyka konkurencji ze swojego okręgu, z całej Polski oraz niejednokrotnie kilkuset kilometrów, charakteryzuje wysoki poziom dysputy ucznia z jurorem. Do tego etapu dociera trzynastoletnie dziecko, które potrafi samodzielnie formułować pogłębione wnioski na dany temat, ma szeroką wiedzę, wykraczającą poza podstawę programową, jest odczytane, co umożliwia refleksję na temat literatury, i wysoki poziom kultury języka, a przede wszystkim umiejętność reaktywności – wejścia w żywy dialog z komisją, co przekracza możliwości ucznia ocenianego w szkole jako celujący, a pozwala zaistnieć najwybitniejszym.

Warto dokonać krótkiego przeglądu przykładowych zagadnień językowych, tematów, lektur, żeby w pigułce zobaczyć, jak wyjątkowe potrzeby poznawcze i wspólnotowe uczniów oraz nauczycieli one realizują i jakie kompetencje trzeba posiadać, aby się z nimi zmierzyć. Dużym zaskoczeniem dla uczestnika przygotowującego się do etapu okręgowego jest prawdziwie sfunkcjonalizowane i kreatywne spojrzenie na język, którego w codziennej praktyce szkolnej i egzaminacyjnej wydaje się ciągle za mało.

Olimpijczykowi nie wystarczy tylko wiedza z zakresu poprawności językowej, składni, fleksji, słowotwórstwa, frazeologii, semantyki, stylistyki, którą bez problemu odnajdujemy w podstawie programowej, potrzebne są mu jeszcze indywidualne predyspozycje dostrzegania niuansów językowych, patrzenia na język jak na żywy twór, który się zmienia, udzielania poprawnej, ale wymagającej dedukcji odpowiedzi pod dużą presją czasu i konkurencji. Część językowa ujawnia kluczowe kompetencje pracy z tekstem, rozumienia go i przetwarzania, przełamuje znany uczniowi schemat odpowiedzi testowych. Dobrze pokazuje to etap okręgowy, podczas którego olimpijczyk pracuje z tekstem danej lektury, np. Lucy Maud Montgomery *Ania z Zielonego Wzgórza*, Olga Tokarczuk *Rubież* czy Herbert George Wells *Wehikuł czasu*, gdzie musi odnaleźć i prawidłowo scharakteryzować konkretne zjawiska językowe. Przykładowe polecenia:

- Znajdź w tekście dwa wyrazy pochodzące z tej samej rodziny wyrazów.
- Znajdź w tekście dwa imiesłowy przymiotnikowe bierne i wpisz je poniżej w formie mianownika.
- Znajdź w trzecim akapicie związek frazeologiczny odnoszący się do wywiązania się ze złożonej obietnicy. Wypisz z niego czasownik i nazwij zjawisko fonetyczne występujące w jego wymowie¹⁰.

Na etapie centralnym widać zdecydowanie przejście na wyższy poziom, uczeń umiejętnie znajduje już korelacje między fonetyką a semantyką, posiadając wiedzę na ten temat. Jego znajomość polszczyzny musi być pogłębiona o elementy historii języka i etymologii wyrazów. Towarzyszyć temu powinna świadomość, które z wyrazów pojawiających się w uzusie są nadużywane. Olimpijczyk prezentuje zaawansowane kompetencje w rozpoznawaniu metafor językowych, a z zakresu składni musi wykazać się kompetencjami polegającymi na tym, że do zaproponowanego schematu składniowego przykładu swobodnie strukturę perswazyjną, pragmatyngwistyczną. Przykładowe polecenia:

¹⁰ Przykłady z IV OLiJP-SP, <https://drive.google.com/file/d/1GIOrsyGCBTzjH2wtYa9KcDJVoyQQL08F/view> [dostęp: 22.07.2024].

- *Pachnące rośliny*. Gdyby zapach roślin (drzew, krzewów, kwiatów, bylin itp.) był uzależniony od liczby głosek nosowych występujących w ich nazwach, to które z nich pachniałyby szczególnie intensywnie? Podaj trzy przykłady roślin mających w swojej nazwie przynajmniej dwie głoski (samogłoski i/lub spółgłoski) nosowe¹¹.
- *Miłośnik polszczyzny*. Zastąp podane niżej modne wyrazy pochodzenia obcego ich polskimi (także dawno przyswojonymi) odpowiednikami¹².
- Frazeologiczna kuchnia owocowo-nabiałowa. Zgromadź w „językowej kuchni” pięć takich frazeologizmów, w których strukturze występuje nazwa owocu lub/i produktu nabiałowego. Frazeologizmy wpisz do tabeli i podaj ich znaczenia¹³.
- „Sztuczna inteligencja – szansa czy zagrożenie?”. Zajmij stanowisko wobec sygnalizowanego problemu i uzasadnij je, podając dwa argumenty skonstruowane według zaproponowanych niżej modeli składniowych. (podane modele składniowe wraz z wykresami: I. 1. zdanie główne; 2. zdanie podrzędne dopełnieniowe; 3. zdanie podrzędne okolicznikowe przyczynny; 3.–4. zdania łączne; 4.–5. zdania współrzędne przeciwstawne, II. 1. zdanie główne; 2. zdanie podrzędne orzecznikowe; 3. zdanie podrzędne okolicznikowe przyzwolenia; 2.–4. zdania współrzędne wynikowe)¹⁴.

Te przykłady pokazują, że uczeń, posiadając elementarną wiedzę z podstawy programowej, musi umieć ją zastosować do pracy z tekstem w sposób kreatywnie przekraczający wymogi szkolne.

Karolina Żelazowska-Byczkowska, pełniąc funkcję kierownika organizacyjnego olimpiady, stawia tezę, że czytanie lektur olimpijskich stać się może formą radzenia sobie przez młodych ludzi z trudną rzeczywistością, emocjami związanymi z wydarzeniami zza naszej wschodniej granicy, podstawą do budowania wspólnoty polonistycznej, którą współtworzą uczniowie z Ukrainy¹⁵. W moim odczuciu książki te nieodparcie również przywołują skojarzenia z wciąż trwającym kryzysem na granicy polsko-białoruskiej. Wśród olimpijskich dzieł znajdziemy bowiem niezmiennie aktualne, takie pozycje jak: *NieObcy. 21 opowieści*, żeby się nie bać. Polscy pisarze dla uchodźców (praca zbiorowa); Stanisław Mrozek, *Emigranci*, Małgorzata Musierowicz, *Opium w rosole*, Marek Nowakowski, *Raport o stanie wojennym*, które stawały się punktem wyjścia do zagadnień: W poszukiwaniu lepszego życia – literackie obrazy współczesnych migracji i Literackie świadectwa i pamięć o stanie wojennym.

¹¹ Przykład z II OLiJP-SP, <https://docs.google.com/document/d/1Ocilw1d7niT9zNfKyyZxGsRSld3qp-TXB89i-GehsWh8/edit> [dostęp: 22.07.2024].

¹² Tamże.

¹³ Przykłady z IV OLiJP-SP, <https://drive.google.com/file/d/14adSiPZ8tjyRZBGiAVQWMsvKRmiTuWCp/view> [dostęp: 22.07.2024].

¹⁴ Tamże.

¹⁵ K. Żelazowska-Byczkowska, dz. cyt., s. 11. Por. „Wysokie kompetencje czytelnicze wpływają na sukces uczniów w szkole, a w późniejszym życiu pozwalają pokonywać uczniom ograniczenia i trudności związane z mniej sprzyjającym środowiskiem społecznym” – czytamy we wstępie do podstawy programowej. Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej [...], s. 4, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000996/O/D20240996.pdf> [dostęp: 22.07.2024].

Marcina Szczygielskiego *Arka czasu* czy Moniki Kowaleczko-Szumowskiej *Galop 44* przenosiły uczniów poprzez wspomnienie wojny do zagadnienia: Literackie wędrówki w czasie. Odkrycia bohaterów poza granicami teraźniejszości. Katarzyny Ryrych *Wyspa mojej siostry* i R.J. Palacio *Cudowny chłopak*, Magdaleny Kozłowskiej *Zupa z jeża* uczyły wrażliwości, skupiając uwagę na olimpijskim zagadnieniu: Inny nie znaczy obcy. Literackie osvajanie odmienności. Barbary Kosmowskiej *Samotni.pl* czy Marcina Szczygielskiego *Czarny młyn* kierują w stronę zagadnienia: Bez wyjścia? Młodzież wobec problemów swoich czasów. Na uwagę zasługują również chętnie wybierane przez uczniów problemy interpretacyjne: Planeta – przyroda – my. Jak literatura uczy rozumienia natury ze wzruszającymi książkami, m.in.: Sary Pennypacker, *Pax*, Yanna Martela *Życie Pi* czy Cezarego Harasimowicza *Mirabelka* i Na tropie sensacji, zagadki, tajemnicy z *Niesamowitym dworem* Zbigniewa Nienackiego i jednym z tomów *Felixa, Neta i Niki* Rafała Kosika. To zaledwie wybór ciekawych pozycji, gdyż wśród zagadnień na przestrzeni pięciu lat znalazły się również podróże, obrazy szkoły, oblicza przyjaźni, każdemu z nich towarzyszy pięć książek. W roku bieżącym uczestnicy zmierzą się z Literackimi obrazami zwierząt (zaproponowane lektury to m.in. jednoaktówki Sławomira Mrożka, eseje Stanisława Łubieńskiego, opowiadanie Katarzyny Terechowicz z tomu *Gorzka czekolada*) i z Ciekawymi ludźmi. Literackimi biografiami (*W poszukiwaniu lepszego świata. 20 opowieści o postaciach nauki* czy Michała Rusinka *Nic zwyczajnego. O Wisławie Szymborskiej*). Jak widać, zestaw olimpijskich lektur sięga zarówno po współczesną uczniom literaturę powoli wkraczającą do kanonu uzupełniającego¹⁶, jak i po pozycje dawniejsze, z którymi najmłodszy odbiorca nie spotka się w szkole podstawowej.

Dyspozycje podawane do wierszy (wraz z bibliograficznymi wskazówkami), testy językowe, zestaw olimpijskich lektur stają się inspirującą pomocą dydaktyczną dla nauczyciela polonisty, wzbogacają jego warsztat i mogą być gotowym materiałem uzupełniającym lekcje. Dodatkowym ułatwieniem są umieszczone na stronie olimpiady linki, dzięki którym nauczyciel lub uczeń uzyskują dostęp do konkretnych materiałów¹⁷.

Warto wspomnieć, że olimpiada wpisuje się w podstawowe kierunki realizacji polityki oświatowej państwa, np. wspieranie rozwoju nauki języka polskiego i oświaty polskiej za granicą oraz tworzenie stabilnych warunków do nauczania języka polskiego za granicą przez Instytut Rozwoju Języka Polskiego im. Świętego Maksymiliana Marii Kolbego, Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą oraz beneficjentów przedsięwzięć i programów ustanowionych przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania (2023/2024).

¹⁶ W aktualnym kanonie szkolnych lektur uzupełniających znajdziemy pozycje olimpijskie, takie jak: Paweł Beręsewicz, *Wszystkie lajki Marczuka*; tom *Gorzka czekolada i inne opowiadania o ważnych sprawach*; Raquel Jaramillo Palacio, *Cudowny chłopak*; Sara Pennypacker, *Pax*; Marcin Szczygielski, *Arka czasu*, *Teatr Niewidzialnych Dzieci*, por. Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000996/O/D20240996.pdf> [dostęp: 22.07.2024].

¹⁷ Zostały one zebrane w zakładce Archiwum na stronie olimpiady: <https://olijpsp.pl/o-olimpiadzie/archiwum/>.

Od edycji 2022/2023 olimpiada dla szkół podstawowych umiędzynarodowiła się, dzięki Ośrodkowi Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą wzięli w niej udział uczniowie spoza naszej ojczyzny, ze szkół przy przedstawicielstwach dyplomatycznych, wojskowych, urzędach konsularnych¹⁸. W roku ubiegłym wysokie miejsca zajęły Litwinki, uczęszczające do polskiej szkoły weekendowej i dziewczynka z Hiszpanii, która tylko miesiąc spędza w Polsce – ojczyźnie swej matki. Dzieci te propagują polszczyznę za granicą, stają się ambasadorami naszego języka, pielęgnują swoje korzenie.

Siłą olimpijczyka jest wszechstronność, odporność na stres i przełamywanie barier. Olimpiada udowadnia, że finalista i laureat to uczeń, który w przyszłości poradzi sobie z wyzwaniem XXI wieku, z dynamicznie zmieniającą się rzeczywistością. Mimo iż jest to olimpiada humanistyczna, a może właśnie dzięki temu, kompetencje poznawcze takiego ucznia przejawiają się na wielu obszarach działalności, wiedzy. Przykładem niech będzie olimpiada w trakcie pandemii, którą zarówno uczniowie, jak i organizatorzy zdali na najwyższym poziomie. Uczestnicy, oprócz kompetencji polonistycznych, wykazali się ponadprzeciętnymi kompetencjami cyfrowymi. Samodzielnie, bez wsparcia nauczyciela, rodziców, jedynie przy zdalnej pomocy organizatorów, przechodzili poszczególne etapy, odpowiednio zobiektywizowane i zabezpieczone. Opanowali zatem we własnym zakresie umiejętności informatyczne niejednokrotnie trudniejsze od tych, których uczyła ich podczas pandemii szkoła. To kolejny dowód, że olimpiada gromadzi, wychwytuje najwybitniejsze na tym etapie edukacji jednostki. Organizatorzy natomiast przeprowadzili pandemiczne edycje w sposób bezstronny, gwarantujący obiektywizm, dzięki czemu przeszli tę próbę wzorowo, co nie wszystkim konkursom się udało, a trzeba podkreślić, że początek olimpiady przypadł właśnie na czas pandemii. To dodatkowo pokazuje wartość idei stojącej za tymi zawodami, idei, która się obroni nawet w najtrudniejszych warunkach. W I OLiJP-SP 2019/2020 etapy szkolny i okręgowy przeprowadzono stacjonarnie, a odwołano etap finałowy i nie wyłoniono laureatów; natomiast w II OLiJP-SP 2020/2021 etap szkolny przeprowadzono stacjonarnie, etapy okręgowy i finałowy zrealizowano zdalnie, z galą finałową online; a w III OLiJP-SP 2021/2022 – etap szkolny przeprowadzono stacjonarnie, etapy okręgowy i finałowy zdalnie, natomiast galę finałową zrealizowano stacjonarnie¹⁹.

Z moich obserwacji wynika, że nasi poznańscy laureaci i finaliści olimpiady wybierają w tzw. topowych szkołach nie zawsze profile humanistyczne, a często biologiczno-chemiczne, matematyczno-fizyczne i inne i doskonale się na nich odnajdują, co pokazuje, że konkurs ten otwiera im szerokie horyzonty naukowe. Nie porzucają oni idei olimpijskiej, biorą udział w edycji licealnej i będąc na profilach ścisłych, angażują się w przedsięwzięcia kulturalne w szkole. To spostrzeżenie warto by potwierdzić szczegółowymi badaniami empirycznymi. Olimpijczycy, z którymi rozmawiałam, opowiadali, że zawody zaspokoili ich potrzebę wyróżnienia się. Gdy przystępowali do nich, nie

¹⁸ Por. zakładka Olimpiada poza Polską: <https://olijpsp.pl/olimpiada-pozza-polska>.

¹⁹ Szczegółowe rozwiązania i narzędzia cyfrowe, które zostały przyjęte podczas zawodów *online* opisuje kierownik organizacyjny olimpiady. K. Żelazowska-Byczkowska, dz. cyt., s. 3–5.

myśleli o zwolnieniu z egzaminu i o konkretnej szkole średniej. Poszukiwali dla siebie miejsca, w którym zrealizują swoje pasje naukowe, spotkają inne odczytane dzieci, z którymi będą mogli porozmawiać o literaturze. Zwrócili mi również uwagę na fakt, iż tytuł finalisty równoznaczny z uprawnieniami, które zdobywa laureat, bywa niezauważany. Tylko laureaci bowiem zapraszani są na finałową galę do Pałacu Staszica w Warszawie. Dla mnie jako nauczycielki w szkole mistrzostwa sportowego jest to jeszcze bardziej wyraziste w porównaniu z osiągnięciami młodych sportowców, których każde laury są mocno nagłaśniane. Natomiast finaliści i laureaci najtrudniejszego ogólnopolskiego konkursu na poziomie siedziby-miasta takiej satysfakcji często nie otrzymują. Dodatkowym kontekstem funkcjonowania olimpiady są jej trudności organizacyjne, przejawiające się np. w bardzo niskim finansowaniu, co skutkuje na poziomie okręgów brakiem możliwości wynajmu sal i korzystaniem najczęściej z gościnności dziekanów wydziałów polonistycznych.

Olimpiada jest innowacyjną odpowiedzią na potrzeby uczniów, nauczycieli, reformującej się oświaty i rozwijającego się kraju. To innowacja na miarę potrzeb społeczeństwa XXI wieku, które nie zapomina i wspiera w sposób inkluzywny uczniów z trudnościami, ale nie może zapominać w swej empatii o jednostkach kreatywnych, wybitnych, które trzeba dostrzegać już na poziomie szkoły podstawowej, a nie dopiero w szkole średniej czy na studiach. Państwa wysoko rozwinięte stawiają bowiem mocno na edukację i naukę od najmłodszych lat.

Praca nauczyciela z olimpijczykiem przypomina metodę projektu, zalecaną wręcz przez podstawę programową²⁰, dzięki temu pozwala przez rok zająć się danym zagadnieniem badawczym, np. kwestią innego, emigranta, wojny, co w warstwie mentalnej otwiera horyzonty co najmniej europejskie. Spotkanie dwóch światów: podstawówkowego i akademickiego przynosi obopólne korzyści. Nauczycielowi zapewnia kształcenie ustawiczne, a akademikom, naukowcom, którzy nie są praktykami szkolnymi, ale mają jednak wpływ na zmiany w oświacie, daje bezpośredni wgląd w edukację na danym poziomie, dzięki czemu olimpiada staje się platformą diagnostyczną. Otwarcie się na uczestników z zagranicy daje uczniom, nauczycielom i jurorom możliwość bezpośredniego spotkania z Polonią, z innym obszarem kulturowym, to ekspozycja na świat ludzi o innych horyzontach. Olimpiada jest doświadczeniem formującym młodego człowieka. Odkrywa jego potencjał, wzmacnia odporność na stres, wydobywa wszechstronność umiejętności. Wskazuje także zakres wiedzy ogólnej i specjalistycznej, pomaga uczniowi zdiagnozować swoje kompetencje i daje mu siłę, przeświadczenie, że wchodząc w okres licealny, będzie on w stanie pokonywać wszelkie trudności, jakie pojawiają się we współczesnym świecie.

²⁰ Por. „Duże znaczenie dla rozwoju młodego człowieka oraz jego sukcesów w dorosłym życiu ma nabywanie kompetencji społecznych takich jak komunikacja i współpraca w grupie, w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz organizacja i zarządzanie projektami. Zastosowanie metody projektu [...], pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych. Metoda projektu zakłada znaczną samodzielność i odpowiedzialność uczestników, co stwarza uczniom warunki do indywidualnego kierowania procesem uczenia się [...]. Przy realizacji projektu wskazane jest wykorzystywanie technologii informacyjno-komunikacyjnych”. Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej [...], s. 6, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000996/O/D20240996.pdf> [dostęp: 22.07.2024].

To dla danego uczestnika pierwsza diagnoza jego możliwości odpowiedzi na dynamiczne zmiany XXI wieku. Społeczeństwu daje sposobność wychwycenia tych jednostek, które w niedalekiej przyszłości podołają różnym wyzwaniom, opierając się na wartościach humanistycznych. Olimpiada bowiem, choć jest ruchem zapoczątkowanym w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku, przetrwała i z poziomu szkoły średniej weszła do szkoły podstawowej. Dawna idea okazała się nad wyraz nowoczesna, gdyż wartości humanistyczne przez nią reprezentowane są niezmiennie, ponadczasowe i potrzebne każdemu człowiekowi.

Bibliografia

- Przewodnik po tematach Olimpiady Literatury i Języka Polskiego*. Praca zbiorowa pod redakcją A. Wójtowicz, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2014.
- Żelazowska-Byczkowska K., *Olimpiada Literatury i Języka Polskiego dla Szkół Podstawowych – klucz otwierający drzwi do polonistycznej wspólnoty [w:] Kultura solidarności w przestrzeni edukacyjnej*. Tom 1: *W poszukiwaniu pierwszego języka*. Redakcja naukowa G.B. Tomaszewska, D. Szczukowski, M. Szoska, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2024 [tekst złożony do druku].
- Ustawa o systemie oświaty, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU-19910950425/U/D19910425Lj.pdf> [dostęp: 22.07.2024].
- Ustawa Prawo oświatowe, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU-2017000059/U/D20170059Lj.pdf> [dostęp: 22.07.2024].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU-20240000996/O/D20240996.pdf> [dostęp: 22.07.2024].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170001591/O/D20171591.pdf> [dostęp: 22.07.2024].
- <https://olijpsp.pl/>